
VEISEKASVATUS

PIIMAKARJAKASVATAMISELE PÕHINEV EESTI VABARIIGI PÕLLUMAJANDUS (1918...1940)

M. Karelson

Majanduse põhisuundade otsingud. Enne esimest iseseisvumist domineeris Eesti majandustegevuses tööstus. Noore vabariigi mõned ringkonnad, eriti Venemaalt opteerunud majandusinimesed, lootsid endiselt sealsele turule. Tellimused tööstuste valdkonnas jäid aga Venemaalt tulemata. Sõjas purustatud ja rüüstatud tööstuste taastegevuseks pangalaenudega tehtud investeeringud ei olnud põhjendatud.

Vabariigi algperioodil pööras valitsus põhitähelepanu maaelu poliitilisele küljele, ennekõike maareformi rakendamisele. Ekslikult arvati, et põllumajanduses tootmine ja tarbimine kooskõlastuvad iseenesest valitsuse juhtimiseta.

Peagi aga asuti seisukohale, et välisvaluuta saamiseks on vajalik arvestada senisest rohkem põllumajandusega. Lääne-Euroopa turule orienteerumine muutus üldiseks seisukohaks. Ka oli levinud Esimese maailmasõja järel arvamus, et Euroopa vajab võid ja liha, mitte enam kahureid. Eksportkaupadele (piimasaadustele, liha ja lihasaadustele, kanamunadele, linale, kartulile, aed- ja puuviljale) töötati välja kvaliteedinõuded.

Põhisuund võeti piimakarjakasvatusele. Mõisatest võõrandatud tõuveised säästeti asundustaludes. Piimatööstuste rajamine oli Eestis alanud juba möödunud sajandi teisel poolel, peamiselt eratööstustena mõisates. Piimatööstuste võrku hakati arendama talunike poolt ühistegevuse alusel. 1914. aastal oli Eestialal 165 ühispiimatalitust, milledest osa lõpetas tegevuse Esimese maailmasõja ajal. Uue hooga algas ühispiimatalituste rajamine 1924. aastal vastava riikliku laenufondi loomisega. 1928. aastal oli piimaühistuid juba 337, koos koorejaamadega aga 1100 piimatööstusüksust. Neid ühendavana tegutses keskühing "Estonia". Siitpeale hakkas majanduslikel kaalutlustel piimatööstusüksuste arv vähenema, seda peamiselt ühinemiste tõttu. 1939. aastal oli töötavaid ühispiimatalitusi 233 ja erapiimatalitusi 29, kokku 262 piimatööstusettevõtet. Ühe piimatalituse kohta arvestati keskmiselt 1815 lehma.

Talumajandus põllumajanduse alusvormina. 1939. aasta põllumajandusloenduse andmetel oli Eestis 139984 talu, mis jagunesid järgmistesse suurusjärgudesse:

väiketalud, kuni 20 ha	86208	ehk	61,6 %
normaaltalud, 20...30 ha	25415	"	18,2 "
täistalud, 30...50 ha	21704	"	15,5 "
suurtalud, üle 50 ha	6657	"	4,7 "

Taluks arvestati maavaldus, kui ta oli vähemalt üks hektar suur, talude keskmine suurus oli 22,7 hektarit.

1939. aastal oli Eestis 706 131 veist, nendest 480 380 lehma (68 %). Lehmi pidas 132 000 talu, s.o. 94,3 % taludest. Lehmade arv taludes oli järgmine:

1...2 lehmaga oli	54376	tal	ehk	38,8 %
3...5 " "	54259	"	"	38,8 "
6...10 " "	20399	"	"	14,6 "
11...15 " "	2303	"	"	1,6 "
üle 15 " "	663	"	"	0,5 "

Lehmadest oli alla 5-aastaseid 39,4 %, 5...10-aastaseid 52,4 % ja üle 10 aasta vanuseid 8,2 %.

1938/39. majandusaastal iseloomustavad piimatootmist ja selle kasutamist järgmised üldandmed:

piima kogutoodang	956 687 t	ehk	100,0 %	
sellest: tarvitati talus	378 037 "	"	39,5 "	
müüdi 578 650	"	"	60,5 "	%
sellest: piimatalitustele	476 777 "			82,4 "
turul, kauplustes jm.	51 391 "			8,9 "
talu või valmistamiseks	50 482 "			8,7 "

Talud müüsid piima piimatalitustele ja otsetarbijatele linna- ja aleviturgudel, ka maal ning toidukauplustele. Vaatlusalusel majandusaastal müüs piima 86 479 talu (taludest 61,8 %), seejuures piimatalitustele 60 208 talu (müüjatest 69,6 %). Kohalikel turgudel (mujal) müüs piima 10 127 talu. Talu-(kodu-)või valmistamisega tegeles 23 768 talu, selleks kulus 50 482 t piima, millest saadi 1691,6 t võid.

Piima läbikäik piimatalitustes oli 1939. aastal 449 278 t (1938. a. 456 465 t), seejuures ühispiimatalitustes 411 545 t (91,6 %). Võid valmistati 16 924 t (1938. a. 17501 t), millest 16162 t (95,5 %) ühis- ja 762 t erapiimatalitustes. Juustu valmistati 800 t, millest 682 t (85,3 %) erapiimatalitustes. Veel valmistati 2214 t kaseiini, 234 t kohupiima, 201 t piimapulbrit, 236 t kondenspiima, 94 t kefiiri ja müügiks 667 t koort.

Piima müümine taludest otsetarbijatele (turgudel) ja toiduainete kauplustele oli levinud linnade ja tööstuste lähipiirkondade taludes. Nii saadi piimast kõrgemat hinda. Muidugi pidi piim ja selle tootmine vastama vastavatele sanitaarõuetele.

Piimakarjakasvatuse ekstensiivsemates piirkondades valmistati veel vabariigi viimastel aastatelgi taluvõid. Oli ju vähese piima koguse transportimine, eriti talvel, küllaltki kaugel asuvasse piimavastuvõtu kohtadesse liiga kulukas. Ikka oli taludes koorelahutajaid ja võimasinaid käsitsi või valmistamiseks. Mõne aja kestel kogutud või müüdi turul.

Ebaausus põllumajandussaaduste eksportimisel. Vabariigi algusaastail võis igaüks vabalt põllumajandussaadusi kaubastada sise- ja välisturul. Piiramata vabadus väliskaubanduses ei saanud kaua kesta, kuna ausate ärimeeste kõrvale ilmusid ebaausad äritsejad. Viimased teenisid liigselt tootjate arvel ja kahjustasid ka Eesti nime välismaal.

Ebasoovitava elemendi eemaldamiseks väliskaubandusest oli valitsus sunnitud sisse seadma lubade süsteemi, mille järgi põllumajandussaadusi võis välja vedada ainult see isik või äri, kes selleks sai loa. Lubade süsteemiga loodeti lasta ekspordikaubandusse ainult ausaid ärivaldkondi. Nii tegutsesid Eestis ligemale 15 aastat põllumajandussaaduste ekspordiga paljud osauhingud, aktsiaseltsid ja üksikettevõtjad. Nende tegevuse aususes tuli aga pettuda. Mitmed ekspordöörid, kes paistsid siin olevat ausad, ei pidanud välismaal kiusatustele vastu ning laskusid ebaausale tegevusele. Kannatajaks oli põllumees, ka ei ühtinud riigi ja ekspordööri majanduslikud huvid.

Ettepanekud võiekspordivõrgu ümberkorraldamiseks. 1934. aasta juunis moodustas valitsus erikomisjoni ekspordööri tegevuse selgitamiseks ja ettepanekute tegemiseks kehtivas või väljaveo korralduses.

Erikomisjon jõudis järeldusele, et või väljavedu tuleb koondada vastava keskasutuse kätte. Kuna 95 % ekspordivõist toodeti ühispiimatalitustes, siis tuleks või väljavedu anda sellise keskuse kätte, mille liikmeteks on kõik ekspordivõid valmistavad piimatalitused. Selle ettepaneku teostamiseks esitas erikomisjon järgmised põhjendused:

- * võitootjatel endil on võimalus oma või eest saada välisturul paremat hinda, seades ametisse inimesi, keda nad usaldavad ja kes on võimelised täitma neile pandud ülesandeid;
- * või tootjate eneste otsustada ja kontrollida on võimüügi vahetalituskulud;
- * või müügist saadud kasum jääb tootjate endi käsutusse;
- * tootjad ise suudavad tagajärjekamalt teha korraldusi või kvaliteedi parandamiseks;
- * võikaubanduses kaob korruptsioon.

Erikomisjoni seisukohad ja ettepanekud esitati põllutöeministri kaudu Vabariigi Valitsusele. Esialgu ei leidnud need valitsuse poolehoidu. Poolteist aastat hiljem algatas valitsus küsimuse uuesti. Oldi nõus loomakasvatussaaduste väliskaubanduse monopoliseerimisega, selleks vastavate monopoliühistute loomisega.

Loomakasvatussaaduste ekspordikaubanduse võrgu reorganiseerimine. Riigivanema dekreediga avaldati 1936. aastal *Või väljaveo korraldamise seadus* (RT 1936, nr.30), mille alusel

moodustati juriidilise isikuna Piimaühingute Keskliit (P.K.) *Võieksport*, kellele anti või väljaveo ainuõigus. Likvideeriti PK *Estonia* ja *Eesti Piimaühistute Liidu* piimaalaste ühis- ja eraäride tegevus.

P.K. *Võieksport* alustas tegevust 1. mail 1936. aastal. Keskliidu liikmeiks arvati kõik Piimasaaduste Väljaveo Kontrolljaamas registreeritud piimaühistud. *Võieksporti* tegevuse alguskapitaliks oli 300 tuh. krooni, mis saadi laenuks Maatulunduskapitalilt. Abi saadi ka mitmelt pangalt. Juba tegevuse teisel kuul maksti piimaühistutele või eest 1,8 mln. krooni, ilma et viivitust oleks olnud.

1937. aastal ilmus riigivanema dekreedina *Eksporttapamajade tegevuse korraldamise seadus* (RT 1937, nr.107), mille alusel asutati ühistegelik ettevõtte *Eesti Lihaeksport*. Viimane võttis üle senini iseseisvalt tegutsenud ja sundlikvideerimisele määratud *Eesti Peekoni Eksportühisuse*, ühisuse *Estonia Eksporttapamajad*, ühisuse *Lõuna-Eesti Eksporttapamajad*, ühisuse *Võhma Ekasporttapamaja* ja Eesti Loomasaaduste Ostu-müügi-ühingu *Lihaeksporti* tegevuse ning nende tapamajad ja muud varad.

Eesti Lihaeksportile anti elus- ja tapetud sigade ning lihasaaduste ja toornahkade ekspordi ainuõigus. *Eesti Lihaeksport* moodustas ka siseturu varustamiseks kauplusi, nn. *lihatsentraale*. Kõik seniste eksportapamajade ühistute liikmed loeti seadusega uue ühistu *Eesti Lihaeksporti* liikmeteks.

Kanamunade väljavedu monopoliseeriti *Kanamunade väljaveo korraldamise seadusega*, mis avaldati riigivanema dekreedina 1937. aastal (RT 1937, 12). Asutati Linnusaaduste Tootjate- ja Müügiühingute Keskliit *Eesti Munaeksport*, kellele anti kanamunade väljaveo ainuõigus. *Eesti Munaeksporti* liikmeiks said linnusaaduste tootjate- ja müügiühingud (1938. a. – 31), mis tegutsesid kohtadel munaühistute nime all.

Ühistegelaste poolt hinnati tähtsamate põllumajandussaaduste turustamise monopoliseerimist soodsaks nii tootjatele kui ka nende ühistutele, kuid negatiivseks asjaoluks peeti ühistuliikumise kui vaba isetegevuse ja enesekorralduse põhimõttelist möödaminekut.

Loomakasvatussaaduste ekspordi süsteemist lahus (poliitilistel põhjustel) tegutsesid Nõukogude Liitu piimasaaduste ja tõuloomade müügiga osauhing *Eesti Piim* (asut. 1936. a.) ja Tõuloomade Kasvatajate Ühing.

Loomakasvatussaaduste eksport (tabel). Eesti Vabariigi põllumajandusse investeeriti suured rahasummad nii riigi kui talupidajate poolt.

Tekib küsimus, milline osatähtsus oli vabariigi majanduses põllumajandusel ja kas need investeeringud olid põhjendatud? Järgnevalt mõned põhinäitajad aastatest 1938 ja 1939.

Põllumajandus oli Eesti rahvusliku kapitali mahutamise peamiseks kohaks, sest eestlastele kuulus sellest 98 %, tööstuses aga ainult 40 %. Põllumajandustoodangu aktiivsema osana läks kuni 62 % turule, talu sisevajaduseks jäi kuni 38 %. Põllumajanduslikust turutoodangust tarbiti 50 % siseturul, 50 % eksporditi.

Eesti Vabariigi eksportkaubanduse välisrahast 1938. aastal (103 928 tuh. krooni) ja 1939. aastal (118 200 tuh. krooni) moodustas põllumajandussaaduste osakaal vastavalt 52,3 ja 52,8 %, seejuures loomakasvatussaaduste osatähtsus vastavalt 41,6 ja 41,2 %.

1938. aastal eksporditud võist (14 732 tonni) saadeti Inglismaale 62,7 % ja Saksamaale 36,9 %. Juustu veeti välja 231 tonni, piimapulbrit 109 tonni, kondenspiima 242 tonni. Peekon oli nõutav Inglismaa ja pekisead (eluskaaluga 130...160 kg) Saksamaa turul.

Piimasaaduste Väljaveo Kontrolljaamale esitati 1939. aastal 287 472 tünni¹ võid (1938.a. – 303 860): I sort – 96,90 %, II sort – 2,33 % ja väljaveoks keelatud (siseturu jaoks) – 0,77 %. Siseturule määrati või, mille veesisaldus oli üle 16 % või mille maitseomaduste palle oli alla 10 (12-st). Ühe kilogrammi või valmistamiseks kulus piimatalitustes 24,6 kilogrammi piima, kodusel või valmistamisel aga ligemale 30 kilogrammi.

¹ Üks või tünn: 50,8 kg + 0,2 kg (kadu) = 51,0 kg võid.

Tabel. Põllumajandus Eesti väliskaubanduses 1938...1939¹ / Agriculture in Estonian Foreign Trade in 1938...1939¹

Toote grupp /nimetus Group of the products/product	1938		1939		
	kogus, t amount, t	väärtus, tuh.kr. value thous.kr	osatähtsus, % share, %	väärtus mln.kr. value mln.kr.	osatähtsus, % share, %
Kogu kaubandus/Total trade					
<i>Väliskaubanduse käive/Turnover</i>		211126		219,60	
Väljavedu/Export		103928	100,0	118,20	100,0
Sissevedu/Import		107198		101,40	
Vahe/Saldo		-3270		+16,80	
Põllumajandussaadused					
Agricultural products		54343,1	52,3	62,38	52,8
sh.					
A. <i>Taimekasvatussaadused</i> <i>Plant products</i>		11025,6	10,6	13,62	11,5
sh.					
tera- ja kaunvili/grain	10040	1349,1			
jahu/meal	109	20,7			
kartul/potato	19899	1151,1			
kartulijahu/potato meal	1050	210,8			
piiritus/spirit	3240	1296,0			
aedvili/vegetables	2442	685,0			
lina, takud, kanep/ flax, hurds, hemp	6277	6226,6			
seemned/ seeds	224	80,0			
B. <i>Loomakasvatussaadused</i> <i>Animal products</i>		43209,6	41,6	48,66	41,2
sh.					
elusloomad/live animals	82 tuh.	7827,8			
liha ja lihakaubad/meat and meat products	3661	4839,1			
või/butter	14732	25152,5			
juust/cheese	231	235,9			
piimapulber/milk powder	109	101,0			
piim/milk	4394	540,8			
kondenseeritud piim/contense milk	242	112,1			
munad/eggs	40,9ml.tk.	2750,3			
toornahad, sooled jm./raw hide, gut u.o.	788	1650,2			
C. <i>Väetised, põllutööriistad ja</i> <i>-masinad/Fertilizers, farming</i> <i>implements</i>	104	107,9	0,1	0,10	0,1

¹ 1938. aasta andmed pärinevad 1939. aastal ilmunud Eesti põllumajanduse statistika aastaraamatust ja sama aasta nädalajakirjast *Majandusteated*. Nende 1940. aasta väljaannetes puuduvad aga 1939. aasta eksporttoodete struktuuriandmed.

Eesti Vabariigis kehtis eksportloomakasvatussaadustele eksportpreemiate maksmise süsteem. Näiteks 1934. aastal vastuvõetud *Võihinna kindlustamise seadus* (RT 1934, nr.13) tagas võitootjatele minimaalhinnat. Selle seaduse alusel moodustati Pikalaenu Panga juurde vastav fond, millesse kanti raha mitmesugustest riiklikest erikapitalidest (maatulunduskapital, asunduskapital jm.) ning riigi eelarvest. Kui või hind langes alla fikseeritud normi, siis määras Põllutööministeeriumi juures asuv vastav komisjon iga kuu väljaveetud või kilogrammi kohta tagant järele kindlaks vaheraha, mis maksti võitootjatele juurde nimetatud fondist.

Piimatalitused maksid 1939. aastal keskmiselt 6,5 senti ühe kilogrammi piima eest. Riiklikult kindlustatud eksportvõti hinnaks oli 1. jaanuarist kuni 31. maini 1,90 krooni, 1. juunist kuni 22. septembrini 1,60 krooni ja 23. septembrist aasta lõpuni 2,00 krooni.

Eesti Vabariigi taludes kavandati (1936) looduslikest rohumaadest (1,6 mln. hektarit) üles harida 1,1 mln. hektarit kultuurheina- ja kultuurkarjamaaks ning 200 tuh. hektarit põlluks, seda 30 aasta kestel. Taimekasvatussaaduste kogusaagi suurenemise ja selle kvaliteedi parandamise tulemusena oleks loomakasvatussaaduste eksport kolmekordistunud.

Kirjandus

Eesti põllumajandus. Statistiline aastaraamat 1938. – Tln., 1939. – 168 lk.

Eesti põllumajandus. Statistiline aastaraamat 1939. – Tln., 1940. – 164 lk.

Karelson, M. Eesti Vabariigi põllutöökoda ja põllumajandus. – Tln., 1992. – 56 lk.

Kask, A. Riigivõimu sekkumine ühistute tegevusse. – Ühistu probleeme ja uurimusi II. – Tln., 1939. – 202 lk.

Majandusteated 1939.

Majandusteated 1940.

Põllumajandusloendus 1939. a. Vihik I. – Tln., 1940. – 210 lk.

Reinart, A. Märkmeid põllumajanduse arenemisest Eestis. – Kodumaal ja võõrsil. – ÜS Liivika koguteos. – Toronto, 1965. – 264 lk.

Agriculture Based on Dairy Cattle Husbandry at the Time of the Republic of Estonia (1918...1940)

M. Karelson

Summary

The government of the Republic of Estonia established economic priority towards development of agriculture, the main branch of which was dairy cattle husbandry. A wide network of co-operative dairies were subordinated to the state co-operative institution *Võieksport* (Butter Export), which had the export monopoly on dairy products (butter, cheese, milk powder etc.). Estonian butter was considered to be one of the best in the world.

In 1938 and 1939 the monetary share of agriculture in the external trade of Estonia constituted 52.3 and 52.8 per cent, whereas that of animal husbandry was 41.6 and 41.2 per cent, respectively. The export of animal products was promoted by a state premium system.